

Maslinarstvo na području općine Neum

Sažetak

Općina Neum predstavlja jednu od devet općina Hercegovačko-neretvanske županije. Jedina je općina u Bosni i Hercegovini koja ima izravan pristup Jadranskom moru. Tipična mediteranska klima omogućuje uzgoj brojnih poljoprivrednih kultura od kojih je najzastupljenija maslina. Na povoljne mikroklimatske prilike za uzgoj maslina na ovom području, osim blizine mora, značajan utjecaj imaju i reljefne karakteristike. Nasadi maslina nalaze se u neumskom zaleđu gdje se prostiru kraške udoline zaštićene od izravnog utjecaja hladnih sjevernih i slanih južnih vjetrova. Blizina i veliki turistički potencijal naselja uz obalu osigurava plasman većine poljoprivrednih proizvoda, a posebice maslinovog ulja. Zadnja dva desetljeća maslinarstvo na području općine Neum nalazi se u kontinuiranom progresu dok maslinovo ulje danas čini sastavni dio njegove turističke ponude.

Glavne riječi: općina Neum, nasadi maslina, maslinovo ulje

Uvod

Općina Neum je osnovana početkom 1978. godine i jedina je općina u BiH koja sa 24,5 km razvedene morske obale ima izravan pristup Jadranskom moru. Područje općine podijeljeno je u četiri mjesne zajednice: Neum, Gradac, Hutovo i Hrasno te zauzima površinu od 226 km². Turističko naselje Neum smješteno je na padini krečnjačkog brda Prisoja, u priobalnom pojasu zaljeva Neum-Klek i u dobroj je povezanosti sa svojim zaleđem. U zaleđu se nalazi nekoliko kraških udolina pogodnih za poljoprivrednu proizvodnju, a čija ukupna površina iznosi oko 350 ha. Udoline su zaštićene od izravnog utjecaja hladnih sjevernih i slanih južnih vjetrova zbog čega su pogodne za uzgoj maslina. Na mikroklimatske prilike ovog područja, osim blizine mora, značajan utjecaj imaju i reljefne karakteristike. Naime, Neum je sa sjeverne strane zaštićen visokim brdima (Žrnjevo i Žaba), a s južne strane poluotokom Klek i poluotokom Pelješac. Spomenuta konfiguracija terena utječe na formiranje specifične klime pogodne za uzgoj mnogih poljoprivrednih kultura, a osobito maslina. Blizina i veliki turistički potencijal naselja uz neumsku obalu osiguravaju plasman poljoprivrednih proizvoda od kojih je najcjjenjenije maslinovo ulje.

Povijest hercegovačkog maslinarstva

Tijekom daleke prošlosti neumskim zaleđem gospodarili su, između ostalog i Mlečani. Venecijanska vladavina Dalmacijom ostavila je određene pozitivne doprinose u pogledu razvoja maslinarstva. Kako ni Neum nije bio lišen njihovog utjecaja razumljivo je da se maslini kao vrijednoj gospodarskoj voćnoj vrsti i u ovim krajevima pridavala velika pozornost. Mlečani su cijenili maslinovo ulje i nisu željeli da se ono uvozi već su se nastojali oslanjati na vlastitu proizvodnju. Nakon dugogodišnjih ratova sklopljenim mirom u Požarevcu, Mlečani su se povukli s ovog prostora čime su Turci dobili izlaz na more. Međutim, stanovnici neumskog područja ostali su tijesno povezani s južnim područjem Dalmacije njegujući slične životne vrijednosti i običaje. Stoga su i maslinu cijenili kao izrazito vrijednu voćnu kulturu. Ali i za turske okupacije

¹ Mr.sc. Nino Rotim, Federalni agromediteranski zavod Mostar, Biskupa Čule 10, 88000 Mostar, Bosna i Hercegovina

² Dragan Jurković, dipl. ing. agr., Božo Mustapić, dipl. ing. agr., Općina Neum, Kralja Tomislava 1, 88390 Neum, Bosna i Hercegovina
Autor za korespondenciju: nino.rotim@faz.gov.ba

u Hercegovini se nastavila njegovati kultura masline. Tome je ponajviše pridonio hercegovački vezir Ali paša Rizvanbegović-Stočević koji je javno promicao sadnju i uzgoj maslina. Upravlja-jući Hercegovinom od 1833. do 1851. godine posebno se angažirao na razvoju poljoprivrede, a naročito promicanju maslinarstva. Pri tomu je imao uzrečicu: „*lli neka puška puca ili neka čekić kuca lli neka se maslina sadi ili neka se vinograd gradi*“. I danas se na ulasku u Stolac nalazi selo Masline koje je dobilo ime prema nasadu od oko 1.000 maslina koje je svojedobno posadio ovaj hercegovački vezir. Naredio je i ostalima da sade maslinu s kojom se kao voćnom vrstom upoznao tijekom svojih brojnih putovanja. Imao je naum da se svako domaćinstvo u Hercegovini opskrbi maslinovim uljem koliko je potrebno barem za godinu dana. Koliko je poznato do tog trenutka maslina na području Stoca uopće nije bilo ili ih barem nije bilo u vidu nasada ili veće skupine pojedinačnih biljaka. U spomenutom nasadu nadomak Stoca uglavnom se nalazila sorta Oblica i Piculja, a i danas se na tom lokalitetu može zamijetiti veći broj spomenutih, sada već višestoljetnih stabala maslina. Prema jednom od čuvara neumske baštine gosp. Slavku Katiću održala se usmena predaja o podizanju maslinika na području Stoca i Neuma. Prema tom kazivanju maslinik Ali paše Rizvanbegovića podizan je prema stručnom nadzoru Mate Matića iz neumskog Broćanca i njegovog sina Pilipa koji je kao dječak otišao u najam kod nekog dubrovačkog vlastelina. Spomenuti vlastelin u to doba bio je poznati maslinar na otoku Šipanu. Kada god bi se vraćao iz posjete otac Mato bi u povratku sa Šipana donio i nekoliko sadnica maslina (tzv. odvaljenica). Na taj način otac Mato je vremenom u Broćancu zasadio prvi veći maslinik. Kada se njegov sin Pilip Matić na pragu punoljetnosti vratio u rodno mjesto slovio je kao najbolji poznavatelj maslina. To je čuo i Ali paša koji je više puta bezuspješno pokušavao podići maslinik. Uskoro je angažirao iskusnog Pilipa koji je pronašao pogodnu lokaciju za pašin maslinik. Iskrčio je postojeću šikaru, izvršio terasiranje terena te zasadio sadnice maslina koje je nabavio na otoku Šipanu. Ostaci spomenutog maslinika vidljivi su i do dana današnjeg, a u Pili-povu čast jedna obiteljska grana Matića u Broćancu nosi nadimak Pilipovići. Profesor mostarske bogoslovije i vrli poznavatelj povijesti Hercegovine fra Pavo Dragičević cijenio je poduzetnost Ali paše Rizvanbegovića za kojeg je tvrdio kako je zadužio čitavo područje od Neretve do Klo-buka (kotar Ljubuški). Čim je počeo upravljati Hercegovinom proveo je regulaciju rijeke Trebižata u Ljubuškom polju 1833. i 1841. godine, a u selu Trebižat kod Čapljinje 1846. godine. Radom nje-govim rijeka je regulirana, polje meliorirano, mjesto sanirano te je kroz nekoliko godine postalo najplodnijim i najnapučenijim krajem Hercegovine (Jugoslavenski list, 1937., broj 30.)

Slika 1. Nasad maslina-lokalitet Broćanac
Figure 1. Olive plantation - site Broćanac

Maslinarstvo u doba Austrougarske i Jugoslavije

Odlaskom Turske i dolaskom Austrougarske na ovim prostorima uglavnom se potiče i stimulira uzgoj duhana. Osim toga, tih godina pojavljuje se filoksera koja uništava europske vinograde. To dovodi do iznenadne potražnje za vinom iz još uvijek nezaražene Dalmacije. Uočivši potražnju i nikad bolju prodajnu cijenu vina koje se šalje u izvoz, seljaci su na mjestu postojećih maslinika počeli saditi vinovu lozu. Zbog povezanosti s tržištem južne Dalmacije, osobito Dubrovačkim primorjem i Pelješcom slični trendovi, s nešto manjim intenzitetom, zamjećuju se i na području Neuma. A godine 1878. cijela primorska Dalmacija proizvodila je 20 do 30 milijuna kg ulja (Kantoci, 2006.) dok je primjerice otok Korčula sa 250.000 stabala maslina u 1934. godine zbog slabog uroda proizveo svega 8 vagona ulja. Proizvedene količine nisu mogle podmiriti ni osnovne potrebe, a cijena jednog litra ulja iznosila je oko 11 dinara. Osim toga, u korčulanskom srezu posađeno je preko 20.000 mladih stabala maslina (Jugoslavenski list, 1935., broj 15.). Inače, što se tiče voćnih vrsta karakterističnih za mediteransko priobalno područje primat je svakako zauzimala maslina. Tako je u Primorskoj banovini sredinom 30-tih godina prošlog stoljeća zabilježeno oko 3.000.000 stabala maslina, a tek 500.000 stabala višanja i trešanja, 500.000 smokava i 250.000 badema (Jugoslavenski list, 1935., broj 78.). Od Drugog svjetskog rata do konca sedamdesetih godina prošlog stoljeća maslinarstvo na ovim prostorima stagnira. Kada je 1978. godine usvojen FAO projekt za unaprjeđenje proizvodnje maslina i maslinovog ulja u tadašnjoj Jugoslaviji maslinarska proizvodnja ponovno je doživjela veliki uspon. Na koncu, veliki trend uzgoja maslina i promicanja maslinarstva zabilježen je u godinama nakon Domovinskog rata. Od tada do danas maslina se intenzivno uzgaja na ovim prostorima zbog čega se u Hercegovini podižu mnogi objekti za preradu njenih plodova.

Proizvodna područja

Ranije se maslina intenzivnije uzgajala u zaleđu grada Neuma dok se posljednjih godina širi u ostalim područjima Hercegovine, posebice na području grada Ljubuškog (Biško i sur., 2018.). Ukupan broj stabala maslina na području općine Ljubuški iznosi 53.279 komada na površini od 177,59 hektara (Vasilj i sur., 2018.). Pionir Ljubuškog maslinarstva svakako je bio Sulejman beg Kapetanović iz Vitine koji je imao 800 maslina u vlastitom masliniku (Barbarić i sur., 2011.). Međutim, prije nepunih stotinu godina maslina u odnosu na ostale voćne vrste nije bila značajnije prisutna u spomenutom području. To potvrđuje i statistika koja navodi kako se u srezu Ljubuški 1930. godine nalazi sljedeća količina voćnih stabala u rodu: šljiva 1.340, jabuka 1.110, krušaka 890, oraha 1.300, smokava 4.800, trešanja 700 i ostalog voća 590 komada (Narodna Sloboda, 1930., broj 22.). Razvidno je kako na popisu nema stabala maslina jer su one uvrštene u kategoriju ostalog voća kojeg je ukupno evidentirano svega 590 komada. Ovo nam govori kako se trend uzgoja maslina u ovim krajevima mijenjao usporedo s promjenom vlasti i njeznom provedbom agrarne politike.

Nasada maslina bilo je i na području Mostara. Pichler (1899.) navodi kako je na području Mostara maslina kulturom unesena, da je ima na mnogim mjestima oko Mostara, ali da je najveći maslinik u nekadašnjem dvoru Ali paše Rizvanbegovića na Buni. Na spomenutom lokalitetu koga mještani nazivaju Maslina i danas se nalaze ostaci Rizvanbegovićevo ljetnikovca dok su se pojedinačna stabla starih maslina mogla zamijetiti sve do konca sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Zanimljiv je i podatak kako je uspješno proizvodio rižu na rijeci Buni, a poticao je i uzgoj dudova odnosno svilarstvo. Nedaleko od spomenutog lokaliteta, u okolici manastira Blagoveštenja Presvete Bogorodice u Žitomisljima pronalazimo maslinik stariji od stotinu godina (Barbarić i sur., 2011.). Početkom 20. stoljeća postojeći nasadi maslina već su bili prepušteni prirodnoj vegetaciji jer je maslina potpuno zanemarena kao gospodarski vrijedna voćna

vrsta. Austrougarska vlast je poticala proizvodnju duhana koji je uz vinovu lozu predstavljao vodeće kulture uzgajane na području Hercegovine. Zanimarivanje masline se nastavilo i idućih desetljeća premda je bilo pokušaja revitalizacije njenog uzgoja. Tako se 1919. godine navodi da bi maslina u Hercegovini imala vrlo dobar uspjeh u svim kotarevima osim konjičkom, nevesinjskom i gatačkom, ali da nažalost u Hercegovini nemamo niti jednog čovjeka koji se bavi uzgojem maslina (Kršćanska obitelj, 1919.). Ipak, proizvodnja maslina koncem 90-tih godina prošlog stoljeća ponovno doživljava svoju punu afirmaciju tako da se danas u Hercegovini intenzivnije uzgaja na području općina Neum, Mostar, Ljubuški, Stolac, Čapljina i Trebinje .

Slika 2. Maslina na obroncima Mostara
Figure 2. Olive trees on the slopes of Mostar

Slika 3. Nasad maslina u Ljubuškom
Figure 3. Olive plantation in Ljubuški

Specifičnosti neumskog maslinarstva

Općina Neum sa svojim zaleđem predstavlja tipično područje krša s ograničenim zemljišnim resursima pogodnim za intenzivnu poljoprivrednu proizvodnju. Naime, na području Neuma nisu utvrđena tla koja spadaju u osobito vrijedna poljoprivredna zemljišta P1 bonitetnog razreda dok vrijednih obradivih tala P2 klase ima svega 284 hektara, što od ukupnog prostora općine Neum čini nešto više od 1 % (Koprčina, 2013.). Stoga ne čudi kako su Neumljani poštivali i uzgajali maslinu kao vrijednu voćnu vrstu koja redovito donosi rod i u skromnim proizvodnim uvjetima. A da se radi o području pogodnom za maslinarstvo svjedoči i podatak kako divlja maslina (*Olea oleaster*) predstavlja autohtonu biljku koja oko Neuma obrazuje čitave šume. Divlja maslina najobilnije raste na južnom području Žrnjeva, a po njoj je jedan lokalitet dobio naziv Masline. U rodnim godinama mještani su čak sakupljali i cijedili plod divlje masline dobivajući od njega ulje izvrsne kakvoće (Mihić, 1973.). Prema sjećanju mještana ranije se preko Pelešca mnogo prodavalo uljike tj. maslina u Italiju od kuda se kasnije kupovalo i skupo plaćalo prerađeno maslinovo ulje. Nakon Drugog svjetskog rata, posebice nakon ukidanja željezničke pruge koja je prolazila neumskim zaleđem nastavljajući dalje prema Dubrovniku dolazi do masovnijeg napuštanja sela i odlaska stanovnika u gradske centre. Novonastale prilike dovele su do zanemarivanja velikog broja nasada maslina koje su desetljećima spontano rasle postajući sastavni dio vegetacije. Međutim, zadnja tri desetljeća uzgoj maslina na području Neumskog primorja doživljava veliku ekspanziju. Obnovljen je veliki dio zapuštenih maslinika te su podignuti novi nasadi. Tehnologija prerade maslina također je doživjela velike promjene zbog čega je maslinovo ulje proizvedeno na ovom podneblju zavidne kakvoće. To potvrđuju i brojne nagrade osvojene od strane neumskih maslinara kako u Bosni i Hercegovini tako i u Hrvatskoj .

Slika 4. Uljara Mikulić u Ljubuškom
Figure 4. Oil mill in Ljubuški

Maslinarstvo na području Neuma

Uzgoj maslina na neumskom području najintenzivnije je izraženo na području mjesnih zajednica Neum i Gradac, i to u pojasu od južnih padina visokog brda Žaba pa sve do mora. Na području MZ Gradac nalazi se selo Broćanac koje je po uzgoju maslina najpoznatije na cijelom području Neuma. Proizvođač maslina gosp. Josip Matić sa svojim maslinovim uljem pobjednik je prvih „Dana berbe maslina u Bosni i Hercegovini“ koje je 2011. godine organizirao Federalni agromediterranski zavod Mostar. Nagrade je osvajao i van granica BiH. Tako je sa uljem berbe 2004. osvojio zlatnu nagradu na danima berbe maslina Dalmacije 2005. godine održanim u Splitu, dok je na drugom festivalu maslina u Zagrebu u kategoriji miješanih sorti osvojio prvo mjesto. Spomenuti proizvođač 2010. godine uvršten je u „Svjetski vodič maslinovog ulja (Flosolei, 2010.) kao predstavnik Bosne i Hercegovine (Vujnović, 2016.). Najnagrađivaniji hercegovački maslinar u obiteljskom vlasništvu pored stoljetnih maslina posjeduje i uljaru koju je napravljena davne 1951. godine. U pogledu sortimenta kako za područje Neuma tako i za područje cijele južne Hercegovine karakteristično je da u starim nasadima prevladava sorta Oblica (90 %), a ostatak sortimenta otpada na njene prateće sorte kao što je sorta Piculja. Oblica je na području Hercegovine i dalje najrasprostranjenija sorta iz razloga što se izvanredno dobro prilagođava tlu i prostoru, a u odnosu na mnoge druge sorte otpornija je na nepovoljne vremenske prilike. Međutim odlikuje je rano sazrijevanje i neredovita rodnost zbog čega se zadnja dva desetljeća sve češće podižu maslinici s novijim sortimentom. U pravilu, kako se u maslinike na području Dubrovačkog primorja i Pelješca uvode nove sorte maslina istodobno se tim istim sortama obogaćuje i neumski sortiment. Idući od područja sela Prapatnica prema unutrašnjosti sve je manje starih, stoljetnih maslinika. To nam govori kako u prošlosti maslina nije imala toliki značaj za stanovnike mjesta Hutovo, Gornji i Donji Zelenikovac te Hrasno kao što je to slučaj sa selima koja pripadaju MZ Neum i MZ Gradac. Tomu svjedoči i podatak kako su za Kraljevine Jugoslavije na području Hutova glavne poljoprivredne kulture bile duhan, vinova loza i buhač. Područje Hutova je tada proizvodilo 15. vagona vina, 4. vagona buhača i uzgajalo više stotina tisuća struka duhana (Jugoslavenski list, 1936., broj 144.). Ipak, posljednjih godina na ovom području neumskog zaleđa zamjetno je sve više novih nasada zbog čega se stječe oprav-

dan dojam kako se vlasnici zemlje sve više orijentiraju prema maslinarstvu. Nadalje proizvođači maslina promijenili su svoj odnos prema ovoj kulturi primjenjujući suvremenu agrotehniku i tehnologiju u proizvodnji kvalitetne sirovine, u pogledu prerade, skladištenja i dorade ulja. Danas maslina na području općine Neum predstavlja gospodarski vrijednu voćnu vrstu značajnu kako za cjelokupan krajolik područja tako i za turističku ponudu. Veliki broj turista koji na obalu pristižu iz unutrašnjosti zemlje potražuju maslinovo ulje zbog čega ono postaje prepoznatljiv neumski brand koji poljoprivrednim proizvođačima osigurava dodatni izvor prihoda .

Slika 5. Neumski maslinar Josip Matic
Figure 5. Neum's olive grower Josip Matic

Slika 6. Maslinik-lokalitet Radež
Figure 6. Olive grove - site Radež

Zaključak

Posljednja tri desetljeća intenzivno se podižu nasadi maslina na području cijele južne Hercegovine. Pored toga, u neumskom zaleđu obnavljaju se stara stabla i stoljetni maslinici zbog čega je uočljiv povratak uzgoju ove plemenite voćne vrste. Visoku kakvoću maslinovog ulja proizvedenog na području Neuma potvrđuju brojne nagrade osvojene na različitim manifestacijama gdje je vršeno kušanje i stručno ocjenjivanje pristiglih uzoraka. Vrijednost maslinovog ulja prepoznaju i turisti koji na ovo područje pristižu iz unutrašnjosti zemlje, ali i inozemstva. Stoga je maslinarstvo za općinu Neum iznimno važno u turističko gospodarskom pogledu, što u kombinaciji sa seoskim turizmom odmor i boravak na ovim prostorima čini još privlačnijim i sadržajnijim.

Literatura

- Barbarić, M., Raič, A., Karačić, A. (2011) *Priručnik iz maslinarstva*. Mostar: Federalni agromediterranski zavod
- Biško, A., Prlić, M., Barbarić, M., Leko, M. (2018) Uzgoj masline u Hercegovini. *Pomologia Croatica, Glasilo Hrvatskog agronomskog društva*, 22 (3-4), 137-146.
- Jugoslavenski list (1935) *Iz Kraljevine*, 18.01.1935., XVIII (15), 3, Sarajevo.
- Jugoslavenski list (1935) *Širom naše Kraljevine*, 02.04.1935., XVIII (78), 3, Sarajevo.
- Jugoslavenski list (1936) *Hutovo-slabi izgledi ovogodišnje ljetine*, 10.06.1936., XIX (144), 4, Sarajevo.
- Jugoslavenski list (1937.): Franjevac o Alipaši Rizvanbegoviću, 05.02.1937., XX (30), 3, Sarajevo.
- Kantoci, D. (2006) Maslina. *Glasnik zaštite bilja*, 29 (6), 4-14.
- Koprčina, K. (2013) *Vrednovanje zemljišta općine Neum za prostorno planiranje*. Diplomski rad. Mostar: Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru.
- Kršćanska obitelj-poučni i zabavni list za hrvatski katolički puk (1919) *Gojenje masline u Hercegovini*. XX (4), Mostar.
- Mihčić, Lj. (1973.): Neum-more, klima, vegetacija i njihov uticaj na ljudski organizam, Izdavač: HUP „Neretva“ Mostar.
- Narodna Sloboda-Glasilo Hrvatske pučke stranke za Hercegovinu (1930) *Voćarstvo i povrćarstvo*, 07.06.1930., XII (22), 2., Mostar.
- Pichler, A. (1899) *Slike iz mostarske flore, Peti godišnji izvještaj Velike Gimnazije u Mostaru*. Mostar: Pacher i Kisić.
- Vasilj, D., Pavlović, I., Jelčić, I., Čutuk, I., Barbarić, M., Pavlović, D., Čutuk, M. (2018) *Strategija poljoprivrednog i ruralnog razvoja općine Ljubuški 2018.-2022.*, str. 1-104., Ljubuški.
- Vujnović, D. (2016) *Maslinarstvo u Hercegovini*. Završni rad. Mostar: Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru.

Professional paper

Olive growing in the municipality of Neum

Abstract

The municipality of Neum is one of nine Herzegovina-Neretva counties. It is the only municipality in Bosnia and Herzegovina that has direct access to the Adriatic Sea. Typical Mediterranean climate allows cultivation of numerous agricultural crops and the most common one is olive. Favorable microclimate conditions for olive cultivation in this area are significantly influenced not only by the proximity of the sea but also by the terrain characteristics. Olive groves are located in the hinterland of Neum where karst valleys are protected from direct influence of cold northern and salty southern winds. Proximity and great tourist potential of the coastal settlement ensures the placement of most agricultural products and especially olive oil. In the last two decades the olive growing in the area of the municipality of Neum is in continuous progress while olive oil today is an integral part of its tourist offer.

Key words: *municipality of Neum, olive grows, olive oil*